

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Sadikova Raya Samenbaevna.
I.Yusupov shigarmalarida
somatikalik frazeologizmler //
«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 1160–1163. – DOI:
<https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910237>

I.YUSUPOV SHIGARMALARINDAGI SOMATIKALIQ FRAZELOGIZMLER

Sadikova Raya Samenbaevna

ulken oqituvshi

Berdaq atindagi Qaraqalpaq mamleketlik universiteti

e-mail: rsadikova1966@gmail.com

Annotaciya: Maqala I.Yusupov shigarmalarida somatikalik frazeologizmlerdi strukturalik-semantikalik ham ekspressivlik o'zgesheliklerin izertlewge bag'ishlangan. Avtordn poeziyasn tallaw tiykarinda onn idiositilini o'zgesheliklerin belgileytuyn somatikalik frazeologizmlerdi tiykarli semantikalik toparlari aniqlanadi. Shayirdn qaraqalpaq xalqini milliy-madeniy o'zgesheliklerin suwretlewde, emocionalliq jag'daylardi beriwde, korkem obrazlar jaratiwda somatizmlerden sheber paydalannganligi atap otiledi.

Tayanish so'zler: frazeologiya, somatizmler, somatikalik frazeologizm, qaraqalpaq adebiyati, idiositil, emocionalliq, ekspressivlik.

Аннотация: Статья посвящена изучению структурно-семантических и экспрессивных особенностей соматических фразеологизмов в произведениях И. Юсупова. На основе анализа поэзии автора определяются основные семантические группы соматических фразеологизмов, определяющие особенности его идиостиля. Подчеркивается, что поэт мастерски использовал соматизмы для изображения национально-культурных особенностей каракалпакского народа, передачи эмоциональных состояний и создания художественных образов.

Ключевые слова: фразеология, соматизмы, соматический фразеологизм, каракалпакская литература, идиостиль, эмоциональность, экспрессивность.

Abstract: The article is dedicated to studying the structural-semantic and expressive features of somatic phraseological units in the works of I. Yusupov. Based on the analysis of the author's poetry, the main semantic groups of somatic phraseological units are identified, defining the characteristics of his idiosyle. It is emphasized that the poet skillfully used somatizms to depict the national-cultural characteristics of the Karakalpak people, convey emotional states, and create artistic images.

Keywords: phraseology, somatizms, somatic phraseology, Karakalpak literature, idiosyle, emotionality, expressiveness.

Somatikalik frazeologizmler har qanday tilni leksika-frazeologiyaliq sistemasini en ayyemgi ham onimli qatlamlaridan biri bolip, xalqlardn dunyaga kozqarasi, psixologiyasi ham madeniy kodini o'zgesheliklerin sawlelendiredi. Harbir korkem soz sheberi soz qollanwda xalqtu bay tajiriybelerin mengeriwge, on oz shigarmalarinda orinli paydalanwga, waqiyani basqalardan ayrqsha bir usul menen bayanlawga tirsadi. Bunda korkem shigarma tilin janlandiratuyn, korkemlep suwretlewdi bir qurali bolgan, tilde tayar turinde ushirasatuyn soz dizbegi – frazeologizmlerdi xizmeti ayrqsha.

«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

Til biliminde frazeologizmlerdi semantikalıq birigiwshiligi, sóz shaqaplarına qatnası, qurılısı hám stillik qollanıwı boyınsha bir neshe toparlarğa bólip qaraydı [1,2]. Frazeologizmlerdiń payda bolıwındaǵı geypara jaǵdaylarǵa dıqqat awdarsaq, olardıń jeke komponentleriniń dórewi hám olardıń pútin bir sóz dizbegine jámlesiwindegi ayrıqshalıqların kóriwge boladı. "Qaraqalpaq tilinde de frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń kópshilik toparı adamzat turmısında belgili bir áhmiyetke iye bolıp kelgen eń jaqın zatlar menen qubılıslar dógeresinde payda bolǵanın kóremiz" [1,136]. Bul zatlar menen qubılıslardıń atamaları frazeologizmlerde tirek sóz xızmetin atqarıp keledi. Tilimizde bas, kóz, qol, ayaq, qulaq, murın, tırnaq, bet, awız, bel, iyek, qas, bilek, gelle t.b. sıyaqlı adamnıń dene músheleriniń atamalarına baylanıslı bir neshe frazeologizmler ushırasadı. Til biliminde adamnıń dene músheleriniń atamaların somatizmler dep ataydı.

Biz bul maqalamızda I.Yusupov poeziyasında adamnıń dene músheleriniń atamalarına baylanıslı frazeologizmlerdiń qollanıwın hám ózgesheliklerin tallap kóriwdi maqul kórdik. Qaraqalpaq tiliniń bay frazeologiyalıq múmkinshiliklerinen sheber paydalana bilgen shayır óz shıǵarmalarında bunday frazeologizmlerden de orınlı paydalanadı.

1. **"Bas, kóz, qulaq, ayaq"** somatizmleri tirek sóz bolǵan frazeologizmler. Mısalı:

Ayaǵımdı qolǵa alıp,

Basım menen jumalayman (3,16-bet).

Shash al dese bas alǵanday belsendi,

Qamshı bılǵap at ústinde sermener (4,80-bet).

"Aqlıńdı basına jaq" degen ǵoy,

Ata – baba bayaǵı bir zamanda (4,4-bet).

Pulıń bolsa bári de bar,

Pulsız **kózdiń qızarı** kóp (4,8-bet)

Ashıq – baqsı **qulaq qurshın qandırıp,**

Gúrrińge óterde sazlar basıldı (4,88- bet).

Otjaqqishtan dana bolar,

Sózge qulaq túre-túre (3,10-bet).

Sen dıyqannıń **qulaǵınan shań qaqtıń,**

Shopan menen Qızıl qumda qoy baqtıń (3,46-bet).

Hawazıńa **qulaq** salıp qarasam,

Aq qaǵazday ǵaǵırlasıp barasań (3,35-bet).

"Bas, kóz, qulaq, ayaq" somatizmleri tirek sóz bolıp kelgen frazeologizmlerdiń barlıǵı sóz shaqaplarına qatnası boyınsha feyil mánili frazeologizmler bolıp esaplanadı.

2. **"Til, qol"** somatizmleri sóz bolıp kelgen frazeologizmler sóz shaqaplarına qatnası boyınsha substantivlik hám feyil mánili frazeologizmler bolıp ta qollanılgan.

Mısalı:

Sheshiń iynińizden uzın shapandı,

Qoyıń **til qıshıtqısh** "danalıqlardı" (4,18-bet).

Ómir menen til tabısıw ushın sen,

Onı shın júrekten súymegiń dárkar (4,49-bet).

Eger **tiliñ menen oraq orsañ** da,
Endi dártke aspas bilimsiz aqıl (4-52-bet).

Qoli jetken alar sennen keregin,
Jetpegenler kókley úzer qámegin (5,52-bet).

Ol jarq etse, kewliñ waqtı xoshlıqta,
Televizor kórerseñ **qol boshıqta** (3,44-bet).

Uzun qılar qolıñ menen **tiliñdi**,
Eñbegiñdi emip, xosh bolar waqtıñ (3,8-bet).

Bas, kóz, qulaq, til, qol, ayaq sózleri tirek bolıp keletuğın frazeologizmler jiyi qollanılğan.

3. "Barmaq, bet, awız, bel, iyek, qas, bilek, gelle, iyin" sıyaqlı somatizmler tirek sóz bolıp keletuğın frazeologizmler siyrek qollanılğan hám kópshiligi feyil mánili frazeologizmlerden ibarat:

Sennen qasha baslar zamanlaslarıñ,
Barmağın shoshaytıp sırtıñnan kúler (4,50-bet).

Dárwish bolıp el aralap eki jıl,
Beti hám hawazı ashılğan edi (4,89-bet).

Awzım barmas bul Nókisti jas dewge,
Kóshelerin jer dewge ya tas dewge (3-21 - bet).

Xanlar órre turdı júregi suwlap,
Qastın tigip qaraqalpaq eline (3,37-bet).

Xosh bol endi sen qırq jıllıq joldasım,
Bel bayladım sensiz ómir súrmege (4,60 - bet).

Kemseñletip ğarrılardıñ **iyegin**,
"Posqan el"di jırlap ótken Jiyeniñ (3,16-bet).

Shağlap quday qosqan qostarıñ menen,
Qádir biler **qálem qaslarıñ** menen (4,67-bet).

Iyniñ tiyse pútinirek kiyimge,
Sheship japtıñ onı bóten iyinge (3,16-bet).

I.Yusupov poeziyasında qollanılğan bunday frazeologizmlerdi analizlep qarağanımda semantikalıq birigiwshiligi jağınan frazeologiyalıq birlikler menen frazeologiyalıq dizbekler, sóz shaqaplarına qatnası boyınsha feyil frazeologizmlerdiñ jiyi qollanılğanın kóremiz.

Poeziyalıq shıǵarmalarda sózlerdiñ orın almasıp qollanıwı xarakterli belgilerdiñ biri, bunda avtor názerde tutqan zattıñ atamasına oqıwshınıñ ayırıqsha dıqqatın awdarıw hám uyqaslıq názerde tutiladı.

Shayır shıǵarmalarda frazeologizmlerdegi sózlerdiñ ornın almastırıp paydalanıwı siyrek ushırasadı. Mısalı:

Kemseñletip ğarrılardıñ **iyegin**,
"Posqan el"di jırlap ótken Jiyeniñ (3,16-bet).

Men "Ġaripti satıp al" dep,
Jıǵıla rem ayağıña (4,10 - bet).

Bunda shayır iyegi kemseñlew, ayağıña jıǵılıw frazeologizmlerdegi sózlerdiñ ornın almastırıp qollanılğan.

Juwmaqlap aytqanda, jazıwshı yaki shayır óz shıǵarmalarında frazeologiyalıq sóz dizbeklerin ornın tawıp ónimli qollanıwı shıǵarmanıń tilin kórkem, oqıwshıǵa tásirli jıǵınan qunlılıǵın kóteredi. I.Yusupov óz shıǵarmalarında tildegi frazeologizmlerdi dástúriy orın tártibin saqlaǵan halda sheber qollana bilgen. Frazeologizmlerdiń mánilik logikalıq úylesimligin qatań saqlaǵan, kórkemlik hám uyqaslıq ushın shayır tildegi frazeologizmlerdi sheber tańlaǵan hám qosıq qatarlarında úylesimli paydalanǵan.

I.Yusupovtıń shıǵarmalarındaǵı somatikalıq frazeologizmler tek ǵana ayqın ekspressivlik qural sıpatında emes, al qaraqalpaq tilindegi álemniń til kartinasın sáwlelendiriwdiń áhmiyetli elementi ekenliginen de derek beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили, Лексикология, Нөкис, «Билим» 1994 – 188 б.
2. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинин қысқаша фразеологиялық сөзлиги. Нөкис, «Қарақалпақстан» 1985 –160 б.
3. Юсупов И. Бүлбил уясы. Нөкис, «Қарақалпақстан» 1997 – 200 б.
4. Юсупов И. Хәр кимниң өз заманы бар. Нөкис, «Қарақалпақстан» 2004 –112 б.